

Ob letošnji trideseti obletnici njegove smrti pa je morda še najbolj prav, da zadnjo besedo prepustimo njegovi hčerki Radi Jelinčič: "Zdaj mirno počiva na goriškem pokopališču. Z njegovega groba se odpira razgled na gore, ki jih je tako ljubil in tako dolgo pogrešal v življenju. Kakor mu živemu ni bilo mar, če je bil zatajen in pozabljen, tudi v smrti ne potrebuje časti in priznanj. A pozabljeno ne sme biti trpljenje in upor njegovega primorskega ljudstva. Res je to ljudstvo, kakor pravijo, mehko in miroljubno, toda njegova srč je trda kakor Tržaški Kras in tolmínske gore. Molče prenaša krivice, a jih ne pozablja. Ko mera prekipi, je v svojem uporu trdo in nepopustljivo, ne zlomita ga ne nasilje in ne čas. Tolmínski punt in protifasistični upor sta samo najvidnejša dokaza za to."

Slavko Gaberc

Bogdana Tome Marinac: OBČINA IZOLA - Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, 1993. - (Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje)

Konec tretjega decenija tega stoletja so ameriški socialni antropologi začeli metode, ki so jih do tedaj uporabljali le za preučevanje "primitivnih", rodovno-plemenskih kultur, aplicirati na sodobne družbe. Rodile so se t.i. community studies, težišče raziskovalnega dela pa je od posameznih kulturnih elementov prešlo na manjše teritorialne skupnosti. Predmet, namen in cilj tovrstnih študij je način življenja, ki je tako postal ena temeljnih opredelitev sodobne etnologije. Na Slovenskem sta jedino na tem področju zaorala Anton Mrkun in Vinko Möderndorfer.

Mrkunova Etnografija velikotlaškega okraja je izšla leta 1942, obravnava pa zaradi civilizacije in industrije izginevajočo tradicionalno kulturo 144 vasi na izbranem področju. Bolj interdisciplinarnega značaja je Möderndorferjeva Slovenska vas na Dolenjskem (1938), ki s pomočjo večletnega neposrednega opazovanja razmer in z obdelavo statističnega gradiva predstavi Šentjurij pod Kumom. Leta 1948 je Etnografski muzej v Ljubljani organiziral sistematične zbiralne akcije. Po ravnatelju muzeja imenovane Orlove ekipe so kot delovni priročnik uporabljale standardiziran vprašalnik, ki je po tematskih sklopih obravnaval elemente materialne, socialne in duhovne kulture. Delu so se pridružile tudi druge etnološke institucije in muzeji, vodilo pa jih je zanimanje le za tradicionalno ljudsko kulturo in za posamezne kulturne elemente. Korenitejša študija mikro-rajonov je bila zanemarjena, šlo je bolj za "pobiranje koščkov, preden konca ne vzamejo". V sedemdesetih letih je bil zasnovan projekt "Način življenja Slovencev v XX. stoletju", v okviru katerega so bile izdelane vpra-

šalnice za etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja. V zbiranje podatkov o ljudskokulturnih sestavinah naj bi vnesle več organiziranosti, pripomogle pa k raziskovanju etnološke problematike v obliki krajevnih monografij. Temeljile so na dotedanjih izkušnjah slovenskih etnologov in na tradicionalnih predstavah o predmetu etnologije. Zaradi prizadevanj, da bi se etnološko delo posodobilo, so bile oplemenitene z nekaterimi novimi vidiki. Vseeno pa se je raziskovalec urbanih in urbaniziranih naselij v mnogih primerih (življenje v stanovanjskih blokih, promet, industrija ...) lahko oprl le na lastne izkušnje in iznajdljivost. Akcijo je finančno podprla Raziskovalna skupnost Slovenije, nje izvedbo pa je zagotavljalo sodelovanje med institucijami (Slovenski etnografski muzej, Inštitut za narodopisje pri SAZU, Oddelek za etnologijo na Filozofski fakulteti itn.). Regionalne študije v sedemdesetih letih še niso imele ustrezne veljave. Na oddelku za etnologijo Filozofske fakultete so tako uvedli seminar za topografijo, študentje pa so topografsko tematiko pogosteje vključevali v študijske raziskovalne obveznosti. Čeprav ni metodoloških razlik med preučevanjem preteklosti in sedanosti, je poudarek bil na dvajsetem stoletju. Kompleksne krajevne študije se navadno zadovoljijo z novejšo dobo, saj lahko le izobilje in raznolikost virov predstavi način življenja v vsej medsebojni prepričenosti in barvitosti. Med drugim pa tako zastavljene etnološke raziskave služijo konkretnim potrebam slovenske družbe (npr. turizem, prehrana, medicina ...). Raziskave se vežejo na prostor, ki ga naseljujejo pripadniki slovenske etnične skupine, upoštevajo pa tudi zamejstvo, izseljeništvu ipd. Topografsko plat je v tej zvezi treba razumeti kot kar najbolj opredeljeno krajevno izhodišče pri preučevanju zgodovinskega razvoja na izseku družbenega življenja, ki je predmet etnološkega zanimanja. Na ravni občine pa bi se, po mnenju nekaterih švicarskih etnologov (P. Hugger, R. Braun), najbolj spoznali socialni odnosi, gospodarsko delovanje, prepričenost ljudskokulturnega življenja itn. Po nekaterih naziranjih so prav monografske raziskave temelj etnološkega dela, njihova sinteza pa je etnološka kartografija.

Kot že več zvezkov Etnološke topografije slovenskega etničnega ozemlja je tudi monografija občine Izola nastala kot diplomatska naloga, ki jo je avtorica pred knjižno izdajo dopolnila. Bralec se seznanj z notranjim ustrojem področja (geografski položaj, jezik, politični in cerkveni upravni okviri, zdravstvo, trgovina, promet in zveze ...), z demografskim in gospodarskim razvojem, s poklicno, narodno in socialno strukturo, s prodorom inovacij v tradicionalno ljudsko kulturo in z razpadanjem le-te itn. Pozornost je posvečena trem značilnim naseljem: Šared (razložena vas), Korte (gručasta vas) in Izola (urbano središče občine). Tudi z vidika periodizacije je področje bivše cone B v marsičem posebnost, ki humanističnim vedam, v prvi vrsti pa etnologiji, nudi obilo raziskovalnih vzpodbud. Zgodovinski dogod-

ki (predvsem leta 1954) so pustili sledi v gospodarskih panogah, komunikacijah, v narodni, poklicni in socialni sestavi prebivalstva, v političnih in drugih institucijah itn. Kulturno podoba, ki nam jo avtorica prikazuje skozi široko paleto virov, je dodatno označilo industrijsko ribištvo. Prav prek slednjega je Izola že v drugi polovici 19. stoletja stopila v svetovne gospodarske tokove.

Izola ne postreže ravno s preobilico virov. Arhiv je zgorel l. 1903, bil poškodovan med 1. svetovno vojno, nato pa prodajan kot ovojni papir za trgovine. Ustnih virov o obdobju do leta 1954 skoraj ni, saj se je takrat odselila večina Italijanov, ki so predstavljali 70% mestnega prebivalstva. Avtorica opozarja na še ne dovolj osvetljene posledice sprememb državnih meja leta 1918 in 1954 (oz. 1945). Za časa italijanske oblasti se je istrsko kmetijstvo soočalo z donosnejšim italijanskim in posebej po l. 1925 ("Boj za žito") tudi propadalo. Kmetje so izgubili tradicionalno tržišče v avstrijskem zaledju, domače poljedelske kulture so izginjale. Z letom 1954 pa je bil odrezan tudi Trst, zaradi česar je propadla do tedaj živahna pomorska trgovina. Omenjene spremembe bi kazalo raziskati tudi z etnološkega zornega kota; način življenja je namreč lahko prav daleč od dekretov in razmejitvenih avantur.

Igor Presl

Ervin Dolenc: SENOŽEČE. Skupnost na prepihu. Zbirka: Življenje na Krasu, št. 2, Ljubljana 1994, 108 strani.

V zbirki Življenje na Krasu je po Repentaboru izšla še kratka zgodovina Senožeč (kot tretji zvezek ji bo sledil oris preteklosti Sežane). Lično opremljena knjiga s številnimi fotografijami in kartami je delo dr. Ervina Dolenca, raziskovalca na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, sicer domačina iz Senožeč.

Avtor nam je na zanimiv, poljuden in prepričljiv način pričaral razvoj Senožeč in okoliških krajev "na prepihu" skozi stoletja. Pomembnost geografske lege Senožeškega je poudaril že ob orisu prve trajnejše poselitve približno 2000 let pred Kristusom, saj je bilo stevilo naselbin "za tako majhno ozemlje nesorazmerno veliko". V "zgodovino" so Senožeče vstopile z vključitvijo v Rimski imperij, ki je krajem prinesel približno poltisočletno obdobje relativnega miru. Naslednja stoletja so bila bistveno bolj burna, ob prelomu tisočletja pa so italijansko mediteranske vplive zamenjali celinski, slovanski in germanski.

Senožeče se omenjajo od druge polovice 12. stoletja dalje, ko so na senožeškem gradu domovali Devinski gospodje. Po izumrtju so njihove posesti leta 1399 podedovali sorodniki iz družine Walsee. Med njihovo vladavino so Senožeče v 15. stoletju dobile župnijo in

tržne pravice; slednje so jim potrdili tudi dediči Walseejevcev, Habsburžani. Poleg omenjenih je Dolenc orisal še plemiške družine, ki so bile tako ali drugače vezane na Senožeče, podrobneje predvsem družini Porzia in Garzarolli.

Oris znanih županov Senožeč sodi že v čas moderne uprave po terezijanskih in jozefinskih reformah. V času ločevanja duhov na Slovenskem ob koncu 19. stoletja so v Senožečah slavili liberalci z županom Francem pl. Garzarollijem. Katoliška stran na to ni gledala ravnodušno in razvil se je živahen politični boj s šikaniranjem nasprotnikov in razbijanji shodov nasprotne strani.

Po 1. svetovni vojni je bila Primorska priključena k Italiji in prepuščena fašističnemu raznorodovalnemu pritisku. Njegovi prvi rezultati so se pokazali v združevanju slovenskih političnih sil in leta 1922 je bila končana 32-letna Garzarollijeva liberalna vladavina. Fašisti so se v Senožečah okrepili sredi dvajsetih let, priselilo se je tudi več Italijanov, ki pa so se po 2. svetovni vojni po večini vrnili v svojo domovino. Med vojnoma je manj kot desetina v Senožečah živečih Italijanov obvladovala vse pomembnejše funkcije kraja.

Po razvoju v 2. vojni in socialistični Jugoslaviji je Dolenc orisal materialne in duhovne razmere kraja. Na prve je odločilno vplivala lega ob prometni povezavi Dunaja in Trsta, saj je furmanstvo obogatilo prihodek od osnovne kmetijske dejavnosti. Za pivopijske Slovence bo zanimivo zvedeti, da je bila v Senožečah pivovarna, ki je pred stoletjem zvarila približno toliko piva kot tisti pivovarni, ki sta se na Slovenskem ohranili do današnjih dni, laška in ljubljanska. Italijani so jo po priljučitvi Primorske namerno spravili v stečaj in tako Primorce poleg slovenske besede prikrajšali še za pivovarno. Pri orisu duhovnih razmer je avtor spregovoril o verskem življenju, šolah ter kulturnem in družabnem življenju na Senožeškem, k temu pa je dodal še kratke življenjepise pomembnejših Senožečev.

Knjiga Ervina Dolenca se odlikuje po lastnosti, ki ni ravno značilna za zgodovinska dela, saj je pisana živahno, vsem ljudem razumljivo, a kljub temu strokovno dosledno. Legenda o Srebrni iz časa turških vpadov, ki personificira krščansko zvestobo tudi v turški sužnosti, je zanimivo branje tudi za otroke in bi skorajda lahko zamenjala večerno pravljico, če bi le imela srečen konec.

Ob podatku, da so leta 1752 v Senožečah sezgali zadnjo čarovnico, se bo marsikateri trpeči mož vprašal, ali je bilo smotno ta obred prepovedati, saj vseh kandidatov le še niso polovili in kaznovali. Domačine bodo zanimala še druge podrobnosti iz preteklosti njihovega kraja, naprimer da se v revolucionarnem letu 1848 napad na senožeško graščino ni posrecil ali da je Senožeško začelo nazadovati po zgraditvi železnice Dunaj - Trst.

S pričujočo knjižico so se Senožeče uvrstile med tiste ne preštevilne slovenske kraje, ki se lahko pohvalijo z zgodovinsko zaokroženim pregledom lastne preteklosti. Ervin Dolenc je svojemu rodnemu kraju poklonil